

Er religion neglisjert i psykologutdanningen?

Silje Endresen Reme , Lene Berggraf , Norman Anderssen og Tom Backer Johnsen

Er religion neglisjert i psykologutdanningen?

Religion er en viktig del av livet for majoriteten av Norges befolkning. Likevel synes ikke psykologutdanningen å vektlegge religion eller religiøs tro i særlig grad. En ny norsk undersøkelse viser hva psykologistudentene ved profesjonsstudiet mener om dette.

Vårt inntrykk har lenge vært at religion, åndelighet eller religiøsitet ikke er inkludert i psykologutdanningen verken i form av pensum eller undervisning, og at psykologutdanningen kanskje til og med genererer negative forestillinger om religion. Dette er påfallende med tanke på hvor viktig religion er for svært mange mennesker; majoriteten (84 %) av den norske befolkning tilhører formelt et religiøst trossamfunn, 68 % rapporterer å ha en gudstro, og stadig flere beskriver seg som religiøse eller åndelige (ISSP, 2008).

I Stortingets opptrappingsplan for psykisk helse framheves viktigheten av forholdet mellom religiøsitet og psykisk helse:

En person med psykiske problemer må ikke bare ses på som pasient, men som et helt menneske med kropp, sjel og ånd. Nødvendige hensyn må tas til menneskets åndelige og kulturelle behov, ikke bare de biologiske og de sosiale. Psykiske lidelser berører grunnleggende eksistensielle spørsmål... og dette må prege oppbygging, praksis og ledelse av alle helsetjenester (St.prp. nr. 63, 1999–2006, s. 6).

Åndelige behov og eksistensielle spørsmål skal altså tas hensyn til og dermed være del av opplæringen til helseprofesjonene. Her inngår religiøsitet. Siktemålet med den foreliggende undersøkelsen har vært å avdekke kommende psykologers oppfatninger av og holdninger til religion i psykologifaget, samt hvordan religionsfeltet er dekket i psykologutdanningen.

Religionspsykologi omhandler studiet av religiøs atferd og religiøs erfaring (Geels, Wikström, Hermanson, Junus & Sjödin, 2001). Det har eksistert som eget forsknings- og praksisfelt helt siden William James' berømte arbeid om religiøse erfaringer bidro til å gjøre religionspsykologien til en anerkjent disiplin (James, 1902), og har siden den gang utviklet seg til et ekspanderende internasjonalt fagområde. Nyere bidrag som for eksempel David Wulffs *Psychology of Religion* (Wulff, 1997) har hatt stor betydning for fagfeltet (se Geels et al., 2001; Paloutzian & Park, 2005), og fra Norge kan nevnes vår første professor i psykologi, Harald Schjelderup, som var svært opptatt av religionspsykologi. I 1997 startet Norsk Religionspsykologisk fagforum, hvor det

var enighet om behovet for kunnskap i fagmiljøet, forskning, teoriutvikling, artikler i fagtidsskriftene og religionspsykologi på pensumlistene. Religion er naturligvis et stort fagområde, og det er derfor kanskje kun enkelte psykologisk relevante emner som kan være aktuelle for psykologistudenter, for eksempel hvilken betydning religiøs erfaring/tro og en spirituell livsholdning har for fysisk og psykisk helse. Religionspsykologi omfatter disse temaene og framstår derfor for oss som et relevant fagområde for psykologutdanningen.

I den religionspsykologiske litteraturen brukes begrepene religion/religiøs og spiritualitet/spirituell til dels om hverandre, og det er ingen enighet om en eksakt definisjon av begrepene (Fukuyama & Sevig, 1999; Richards & Bergin, 1997). Det finnes over 200 definisjoner av religion (Batson, Schoenrade & Ventis, 1993). I denne studien ønsket vi å belyse religiøsitet både som institusjonell og individuell, og vi valgte derfor den mye brukte definisjonen til Richards og Bergin (1997): «Religion handler om tro, praksis og følelser som oftest uttrykkes både institusjonelt og personlig» (s.13, vår oversettelse).

Det er vanlig å skille mellom religion og spiritualitet (Pargament & Mahoney, 2005). Spiritualitet (eller åndelighet på norsk) defineres ofte som noe bredere enn religiøsitet, for eksempel som en dimensjon som gir livet mening (Hayes & Cowie, 2005). I en studie av psykoterapeuter i USA rapporterte kun én av ti at de praktiserte en religion, mens alle hevdet å ha hatt åndelige opplevelser (Hayes & Cowie, 2005). Religion hevdes derfor ofte å være ett av flere uttrykk for åndelighet (MacDonald, 2004). Siden praktisert monoteistisk religion, som kristendom og islam, er et utbredt uttrykk for åndelighet i Norge, har vi valgt å fokusere på religion framfor det videre begrepet åndelighet. Vi har med dette samtidig markert et skille mot «New Age»-fenomener, alternative terapier osv.

93 % av studentene opplevde at det ikke var fokus på menneskers religiøse tro i psykologutdanningen. 27 % av studentene oppfattet faget som nedsettende overfor religiøse mennesker. 15 % svarte at de har opplevd at troende blir latterliggjort i undervisningen

Internasjonale studier viser at kliniske psykologer får lite undervisning og trening relatert til religion og spiritualitet. Selv om de spurte psykologene i en amerikansk studie vurderte dette som viktige områder i det kliniske arbeidet, rapporterte kun en tredjedel om personlig kompetanse i slike saker (Shafranske, 1996). I en annen amerikansk studie rapporterte kun 17 % av forelesere og fagansvarlige at de systematisk dekket religion og spiritualitet i psykologiundervisningen

(Brawer, 2002), til tross for at både APAs etiske og multikulturelle retningslinjer på det sterkeste anbefaler psykologer å tilegne seg nødvendig trening og kompetanse for å effektivt håndtere religiøse spørsmål i behandling (se «Ethical principles of psychologists and code of conduct,» 2002; Guidelines on Multicultural Education, Training, Research, Practice, and Organizational Change for Psychologists,» 2003). En nasjonal survey blant 1000 kliniske psykologer i USA viste at de i stor grad anså klientens religiøsitet/spiritualitet som et viktig funksjonsområde. Likevel tok et mindretall dette funksjonsområdet opp i behandlingen (Hathaway, Scott & Garver, 2004).

Vi har kun funnet to studier om psykologistudenter og religion/religiøsitet (Fahrenberg & Cheetham, 2007; Feldman & Newcomb, 1969), hvorav den nyeste av disse undersøkte psykologistudenters religiøsitet og holdninger til temaer som fri vilje og meningen med livet (Fahrenberg & Cheetham, 2007). Den dominerende holdningen så ut til å være en tro på en høyere spirituell makt, men ikke nødvendigvis en personlig Gud. Det var også stor interesse for åndelige spørsmål blant majoriteten av psykologistudentene (Fahrenberg & Cheetham, 2007). Vi har ikke funnet studier om norske psykologistudenters forhold til religion og deres oppfatning av hvordan temaet behandles i utdanningen.

Tre av de største og mest anbefalte introduksjonsbøkene i psykologi i USA nevner verken religiøs atferd eller religion i noen av kapitlene, og er heller ikke nevnt i bøkens indeks (Brown, 2005). En av disse introduksjonsbøkene, Hildgards *Introduction to Psychology* (Hilgard & Atkinson, 2000), var lenge hovedpensumbok på grunnfag i psykologi i Oslo. Heller ikke nåværende innføringsbøker på introduksjonsstudiene i Norge per januar 2009 inkluderer religion eller åndelighet utover noen få setninger (se Passer & Smith, 2008; Raaheim, Nielsen & Skår, 1997; Svartdal, 1998).

I empirisk forskning i psykologi generelt er religion overraskende lite belyst. En metaanalyse av syv ledende APA-tidsskrifter viste at kun 2,7 % av kvantitative studier inkluderte temaet religiøsitet eller spiritualitet (Weaver *et al.*, 1998). En gjennomgang av krysskulturelle tidsskrifter for perioden 1970 til 2001 viste at kun 2–6 % inkluderte religion (Tarakeshwar, Stanton & Pargament, 2003). Integrering av religiøse dimensjoner i krysskulturell psykologi framheves som særlig viktig med tanke på religionens viktige betydning for mennesker i ulike kulturer (Tarakeshwar *et al.*, 2003). Når det gjelder religionspsykologiske artikler publisert i Tidsskrift for Norsk Psykologforening foreligger noen, men få bidrag. I 2003 ble det utgitt et temanummer om religionspsykologi som viste at Norge har et aktivt forskningsmiljø innenfor dette feltet (nr. 11, 2003).

Vi ønsket å undersøke kommende norske psykologers meninger om religion i psykologifaget og fant det derfor hensiktsmessig å benytte holdningsbegrepet: «Holdning er en psykologisk tendens som blir uttrykt ved å evaluere et fenomen eller objekt langs en positiv–negativ dimensjon» (Eagly & Chaiken, 1993, s. 1, vår oversettelse). En psykologisk tendens refererer til en indre tilstand hos individet, mens evaluering viser til alle klasser eller typer av vurderende responser. Av de ulike aspektene ved holdninger (se for eksempel Bohner & Wanke, 2002), har vi i den foreliggende analysen vektlagt de kognitive aspektene. Vi spør:

- 1 Hvordan er temaet religion dekket i psykologutdanningen slik studentene har erfart sin utdanning, og slik det framgår av dagens studieplaner?
- 2 Hvordan oppfatter psykologistudenter psykologprofesjonens holdning til religion og religiøst troende?
- 3 Hvilke holdninger har psykologistudenter til at religion blir dekket i psykologutdanningen?

Metode

Utvalg. Til sammen 1138 studenter fra første til tiende semester ble bedt om å svare. Totalt 564 studenter svarte (50 %), hvorav 38 % kom fra UiB (n = 215), 18 % fra NTNU (n=102), 37 % fra UiO (n=207) og 7 % fra UiT (n=49). Fordelingen korresponderer godt med den totale fordelingen på de fire profesjonsutdanningene. Kjønnfordelingen blant de som svarte (71 % kvinner), tilsvarer også den samlede kjønnfordelingen på studiet, og studenter fra alle ti semestre svarte.

Spørreskjemaet. Spørreskjemaet inneholdt 42 ledd med fire svarkategorier på de fleste ledd. Religion og religiøsitet ble i starten av skjemaet definert (iht. Richards & Bergin, 1997, p. 13). Første del av undersøkelsen inneholdt demografiske spørsmål som kjønn, studiested og semester. De 33 påfølgende leddene, som tok for seg studentenes holdninger og meninger, ble randomisert av dataprogrammet for å unngå systematisk effekt av leddenes innbyrdes plassering, slik Schwarz (1999) har påvist at de gjør. I siste del av undersøkelsen kunne studentene svare med egne ord på to åpne spørsmål.

Spørreskjemaet omfattet ni hovedbegreper, av disse analyserer denne artikkelen tre:

- 1 1 *Dekning av religion i utdanningen*: Studentenes vurdering av hvordan religion og tro har vært dekket i utdanningen, ble kartlagt ved hjelp av to spørsmål, det ene med presisering av type undervisning der dette eventuelt var dekket.
- 2 2 *Oppfatning av psykologprofesjonens holdning til religion og troende*: Studentenes evaluering av profesjonens holdning til troende ble kartlagt ved hjelp av fire ledd. Studentene svarte på en Likert-skala fra 1 (stemmer ikke i det hele tatt) til 4 (stemmer helt). Cronbach's alfa ble målt for å sikre intern konsistens av spørsmålene som var ment å måle begrepet (Cronbach's : 0,70). Studentenes evaluering av profesjonens holdning til religion ble kartlagt ved hjelp av to ledd.
- 3 3 *Holdning til religion i psykologien/utdanningen*: Studentenes positive eller negative vurdering av temaet religion i psykologifaget og i utdanningen ble kartlagt ved hjelp av åtte ledd (Cronbach's : 0,70).

Det siste leddet i skjemaet var et åpent spørsmål: «Noen mener at religion er psykologiens siste tabu. Hva mener du?»

Prosedyre. Spørreskjemaet ble i juni 2005 sendt ut via e-post til alle studenter på profesjonsstudiet i psykologi ved NTNU og ved universitetene i Bergen, Oslo og Tromsø. Passord ble gitt for å komme videre fra den åpne nettsiden som ble laget for undersøkelsen. Spørreundersøkelsen var anonym, og det var ikke mulig å kople innsendte e-postadresser med den enkeltes besvarelse. En av forfatterne (TBJ) utførte det tekniske arbeidet med etablering av hjemmesiden, administrering av passord og programmering av spørreskjemaet. Undersøkelsen var videre frivillig og ble ikke antatt å være støtende eller angstprovoserende. Formelle etiske vurderinger ble derfor ikke søkt. Det ble sendt ut purring to ganger til hele utvalget med ca. en måneds mellomrom. Studentene fikk også tilbud om å delta i trekning av fire gevinster på 500 kroner.

Spørreskjemaet kan sendes til interesserte ved å kontakte førsteforfatter.

Resultater

Dekning av religion i utdanningen

På det første spørsmålet, som kartla dekning av religion i utdanningen, svarte hele 93 % at de ikke opplevde at det var fokus på menneskers religiøse tro i psykologutdanningen. Enkeltledd ble analysert ved hjelp av frekvenstabeller og viser prosentvis fordeling av svarresponser på hvert

enkelt ledd. På det andre spørsmålet kunne studentene krysse av på en liste over hvordan religion eventuelt var dekket i utdanningen. Et stort flertall svarte at religiøsitet eller tro ikke hadde vært tema i psykologutdanningen, bortsett fra diskusjoner studentene imellom (se tabell 1). Det var ingen kjønnsforskjeller og ingen forskjeller mellom universitetene bortsett fra at statistisk signifikant færre studenter ved UiT (dvs. ingen) svarte at religion har vært tema i form av studentorganiserte grupper.

Tabell 1. Dekning av temaet religion i psykologutdanningene ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet og universitetene i Bergen, Oslo og Tromsø.

	Alle studenter		NTNU		UiB		UiO		UiT	
Har religiøsitet eller tro vært tema i din psykologutdanning?	%	n	%	n	%	n	%	N	%	
I form av forelesningsrekke	1,2	1	1,4	3	1,7	0	0	1	3,2	
I form av en forelesning	26	6,2	3	4,3	10	5,6	10	6,9	3	9,7
I form av deler av en forelesning	54	12,8	8	11,4	23	13	19	13,2	4	12,9
I form av pensum, artikler eller bøker	61	14,5	3	4,3	29	16,4	24	16,7	5	16,1
I form av kommentarer eller eksempler	137	32,5	23	32,9	56	31,6	49	34	9	29
I form av diskusjon mellom studenter	289	68,5	54	77,1	117	66,1	98	68,1	20	64,5
I form av studentorganiserte religiøse grupper, og/eller	114	27	5	7,1	67	37,9	42	29,2	0	0

Tabell 1. Dekning av temaet religion i psykologutdanningene ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet og universitetene i Bergen, Oslo og Tromsø.

andre
tiltak

Studentene kunne også spesifisere med egne ord hva de eventuelt har hatt om religion på studiet. 100 studenter valgte å kommentere. De fleste oppga at det ikke er særlig dekket i det hele tatt, men at det har kommet enkelte «drypp» innimellom, gjennom kommentarer i forelesningssammenheng, kollokviediskusjoner, gjennomgang av religionskritiske artikler og egenvalgt oppgaveskriving. Det framkom av svarene at de aller fleste av nevnte tiltak ikke ble arrangert av utdanningsinstitusjonen, men oftest var i regi av studentene selv. Ved UiB, NTNU og UiO har psykologistudentene eget forum for dem som er interessert i temaet religion og psykologi. Vår egen gjennomgang av studieplaner, forelesningsrekker, kurs og pensum ved de fire universitetene (pr. januar 2009) bekreftet dette: Så vidt vi kunne se, var religion ikke på fagplanen ved noe universitet, med liten eller ingen dekning gjennom forelesninger, kurs eller i pensumlister (NTNU, 2009; UiB, 2009; UiO, 2009; UiTø, 2009). Dette gjelder for øvrig også bachelor- og masterutdanninger i psykologi ved de samme institusjonene, med unntak av UiO, som per 2009 har tilbudt kurs i religionspsykologi på bachelorstudiet.

Oppfatninger av psykologifagets holdning til religion og troende

Svarene på de fire leddene som kartla studentenes oppfatninger av psykologfagets holdning til troende, ble summert til en gjennomsnittlig sumskåre som varierte fra 1 (faget har en negativ holdning) til 4,5 (faget har en positiv holdning). Sumskåren viste at flertallet mente at psykologi som fag stiller seg nøytralt eller velvillig overfor troende personer ($-x=2,7$). Independent samples t-test ble brukt for å sammenlikne studentenes sumskåre for menn og kvinner. Mennene mente faget var mer positivt innstilt enn det kvinnene mente, men styrken i forskjellen var liten; $t= 3,31(df = 520) p<0.01$, $\eta^2=0.019$.

Fordelingen på enkeltledd viste at 47 % mente psykologifaget har et nyansert forhold til religion. Flertallet (74 %) hadde ingen erfaring med at forelesere har omtalt religion på en negativ måte, mens 57 % mente psykologifaget er lite opptatt av religion for å unngå å framstå lite vitenskapelig. Et flertall på 78 % svarte at de har opplevd at troende blir respektert i undervisningen, mens 15 % svarte at de har opplevd at troende blir latterliggjort i undervisningen. På spørsmål om fagets samlede oppfatning til religiøse mennesker svarte 73 % «nøytralt» eller «respektfullt»,

mens 27 % svarte nedsettende. Videre svarte 64 % at de mente psykologifaget var «nøytralt» eller «nyansert», mens 36 % mente psykologifaget har en stereotyp oppfatning av religiøse mennesker.

Holdninger til at religion blir dekket i psykologutdanningen

Svarene på de åtte leddene som kartla holdninger til at religion blir dekket i psykologutdanningen ble summert til en gjennomsnittlig sumskåre som varierte fra 1 (negativ holdning) til 4 (positiv holdning). Psykologistudentenes gjennomsnittsskåre viste en overvekt av positive holdninger til dekning av religion i psykologutdanningen ($-x=3,0$). Sumskårene ble sammenliknet for menn og kvinner. Forskjellen var ikke særlig stor, men statistisk signifikant ($p<0,01$) (se tabell 2). Det var ingen vesentlige forskjeller i gjennomsnittsskårene mellom første og andre avdeling eller ulike studiesteder.

Tabell 2. Psykologistudentenes holdning til at religion blir dekket i psykologutdanningen (sammenlikning av sumskårer) ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet og universitetene i Bergen, Oslo og Tromsø. Sumskåren kunne variere fra 1 (negativ holdning) til 4 (positiv holdning).

		Gj.snitt	Sd
Kjønn *)	Menn	2,9	0,59
	Kvinner	3,1	0,51
Studieerfaring	1. avdeling	3,0	0,53
	2. avdeling	3,0	0,55
Studiested	NTNU	3,0	0,42
	UiB	3,0	0,57
	UiO	3,0	0,55
	UiT	2,9	0,57

NOTE: *) Forskjellen er signifikant, $p < 0,01$.

Svarene på enkeltledd gir et tydelig bilde av studentenes positive holdning til dekning av religion i utdanningen, for eksempel ved at 82 % benektet at religion ligger utenfor psykologifagets område, og at 78 % ønsket religion innlemmet som tema i utdanningen. 75 % mente at en åndelig dimensjon er viktig for mennesker og derfor også viktig for psykologien, og 62 % syntes en større del av pensum bør omtale religiøse temaer. Videre mente 92 % at fokus på religiøs tro i utdanningen kan bidra til at psykologer bedre kan forstå mennesker med en annen kulturell og religiøs bakgrunn.

Åpent ledd

Ved påstanden «Noen mener at religion er psykologiens siste tabu. Hva mener du?» oppga 335 studenter sin mening med egne ord. Av disse sa 115 studenter (34 %) seg enig i påstanden, 86 studenter (25 %) sa seg uenig, 66 studenter (20 %) svarte at de ikke visste. 68 studenter (20 %) skrev at de var uenig i at religion er psykologiens siste tabu, men mente likevel at religion har fått for lite fokus i psykologutdanningen.

Generell diskusjon

Studentenes positive holdning til dekning av religion i psykologutdanningen er på linje med det Belzen (2005) ser som en økt interesse for religion og spiritualitet i psykologien. Det samstemmer også med andre internasjonale studier som har vist at både psykologistudenter og psykologer anser religion og spiritualitet som interessante og viktige områder (Fahrenberg & Cheetham, 2007; Hathaway et al., 2004; Shafranske, 1996).

Majoriteten av studentene hadde erfart at profesjonen formidler en nøytral, nyansert og respektfull holdning overfor religiøse mennesker og religion. På den andre siden, latterliggjøring av religiøse mennesker i undervisningen (rapportert av 15 %) bør selvsagt ikke forekomme (jf. for eksempel Norsk Psykologforenings etiske regler). At omtrent en tredjedel av studentene videre beskrev psykologifaget som stereotypet eller respektløst overfor religiøse mennesker, er også en viktig tilbakemelding til profesjonen.

92 % mente at fokus på religiøs tro i utdanningen kan bidra til at psykologer bedre kan forstå mennesker med en annen kulturell og religiøs bakgrunn

På spørsmålene om dekning av religion i utdanningen kom det tydelig fram at psykologistudentene ikke får kjennskap til betydningen av menneskers religiøse tro gjennom den formelle utdanningen. Hvorvidt dette skyldes manglende interesse for området eller andre faktorer som økonomiske hensyn, prioriteringshensyn eller mangel på kompetanse i form av forskning og/eller forelesere, er vanskelig å si. Det samsvarer imidlertid med psykologiens historie, hvor religion har blitt ansett som uviktig eller forstått som en form for patologi (Shafranske, 1996), gjennom beskrivelser som henholdsvis universell tvangsnevrose (Freud, 1959), avvikende og irrasjonell tenkning (Ellis, 1980), regresjon (Group for Advancement of Psychiatry, 1976), psykotisk episode (Horton, 1974) og temporallappsdisfunksjon (Mandel, 1980). Samtidig er religionspsykologi i dag en stadig voksende disiplin (Paloutzian & Park, 2005), som har aktive miljøer ved flere teologiske fakulteter i Skandinavia. I Norge er det nylig etablert et religionspsykologisk senter ved Sykehuset

Innlandet, Modum Bad har lenge vært en foregangsmodell på hvordan eksistensielle og åndelige temaer kan brukes i terapi, og høsten 2009 arrangeres nordisk konferanse med fokus på religiøse og eksistensielle temaer i sjelesorg og psykoterapi. Eksisterende religionspsykologisk kunnskap vil derfor åpenbart kunne bidra til å oppdatere psykologer og studenter.

Et sentralt spørsmål er hva det vil være viktig for norske psykologer å få mer kunnskap om og innsikt i på dette feltet. Er det kunnskap om ulike religiøse tradisjoner, religion som samfunnsfenomen i møtet mellom kulturer og/eller den enkelte «troendes» forestillinger, holdninger og erfaringer? Eller hvilken betydning religiøs erfaring/tro og en spirituell livsholdning har for fysisk og psykisk helse? Etter vår mening vil alle kunne være aktuelle. I praksis vil det være opp til lærestedenes studieplankomiteer å profilere religionstemaer på sine måter. Et mer ambisiøst mål kunne være å presisere at utdanningen skal omfatte utvalgte religionspsykologiske emner for at man skal få godkjenning som psykolog.

Skal pensum og profilering av studiet avgjøres av avstemninger blant studentene?

Nei. Lærestedene har ansvar for studieplaner gjennom gode evalueringsrutiner og et løpende revideringsarbeid. Lærerne, sammen med andre i besluttsende organer (instituttstyrer og fakultetsstyrer) utformer etter beste skjønn pensum og profil ved å skjele til både internasjonal utvikling, nasjonale behov, påtrykk fra studenter – generelt sett: med utgangspunkt i faglige standarder. Etter vårt syn er svarene i undersøkelsen en viktig tilbakemelding fra studentene som alle lærestedene i Norge bør ta hensyn til i kommende revideringer av studieplanene.

Metodiske refleksjoner

Flere grep ble gjort for å gjøre prosedyren og spørreskjemaet så reliabelt og valid som mulig. Spørreskjemaet ble pilottestet, og det inneholdt både lukkede og åpne spørsmål. De fleste leddene i undersøkelsen ble randomisert for å gjøre svarene minst mulig påvirket av de enkelte spørsmålenes plassering (Schwarz, 1999). Flere forhold tilsier at vi skal være forsiktige med å trekke konklusjoner. Svarprosenten var 50 %, og vi vet ikke hvordan de andre ville svart. Utfyllingen av skjemaet var programmert slik at respondentene ikke kunne gå tilbake og rette tidligere svar, enkelte kan ha opplevd dette som begrensende. En annen potensiell begrensning var at vi utelot *vet ikke* eller *nøytral* som aktuelle svaralternativer ved flere ledd. I tillegg er det usikkerhet knyttet til i hvilken grad sosial ønskverdighet kan ha påvirket svarene. Videre valgte vi å gi deltakerne en arbeidsdefinisjon på religion, men valgte dermed også bort andre definisjoner som kunne gitt andre svar. Et annet spørsmål er om de negative oppfatningene vi har avdekket, gjelder religion og troende spesielt, eller

om de gjelder andre overbevisninger også. Dette ville kommet fram om deltakerne måtte vurdere religionsdekningen på en liste med andre overbevisninger.

Konklusjon

I undersøkelsen av 564 kommende norske psykologer rapporterte et stort flertall positive holdninger til religion i psykologien. Samtidig rapporterte de fleste at de ikke opplever noe fokus på religion i psykologutdanningen i dag. En tredjedel av studentene mente at psykologifaget er stereotyp og respektløst overfor religiøse mennesker. Religion er en viktig del av livet for flertallet av verdens befolkning, og psykologer vil møte religiøse temaer og problemstillinger i terapi, forskning og samfunnsdebatter. I tillegg vil den stadig tiltakende forekomsten av voldelig, terroriserende og ekstrem religiøs atferd sannsynligvis kreve svar fra psykologprofesjonen. Vi mener psykologutdanningen bør forberede studentene på dette ved å inkludere religion i utdanningen.

Silje Endresen Reme
 Universitetet i Bergen
 Christiesgate 13
 5015 Bergen
 Tlf. 55 58 39 91
 E-post silje.reme@uib.no

Referanser

- Batson, C. D., Schoenrade, P. & Ventis, W. L. (1993). *Religion and the individual: a social-psychological perspective*. New York: Oxford University Press.
- Belzen, J.-A. (2005). In Defense of the Object: On Trends and Directions in the Psychology of Religion. *International Journal for the Psychology of Religion*, 15 (1), 1–16.
- Bohner, G. & Wanke, M. (2002). *Attitudes and attitude change*. Hove: Psychology Press.

- Brawer, P. A. H., Paul J; Fabricatore, Anthony N; Roberts, Rafael; Wajda-Johnston, Valerie A. (2002). Training and education in religion/spirituality within APA-accredited clinical psychology programs. *Professional Psychology: Research and Practice*, 33 (2), 203–206.
- Brown, K. (2005). Does psychology of religion exist? *European Psychologist*, 10 (1), 71–73.
- Eagly, A. H. & Chaiken, S. (1993). *The psychology of attitudes*. Fort Worth, Tex.: Harcourt Brace Jovanovich.
- Ellis, D. (1980). Whatever Happened to the Spiritual Dimension? *The Canadian Nurse*, 76, 42–43.
- Ethical principles of psychologists and code of conduct. (2002). *American Psychologist*, 57 (12), 1060–1073.
- Fahrenberg, J. & Cheetham, M. (2007). Assumptions about human nature and the impact of philosophical concepts on professional issues: A questionnaire-based study with 800 students from psychology, philosophy, and science. *Philosophy, Psychiatry and Psychology* 13 (4), 183–201.
- Feldman, K. A. & Newcomb, T. M. (1969). *The impact of college on students*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Freud, S. (1959). Civilization and its Discontents. I: J. Strachey (red.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. London: Hogarth.
- Fukuyama, M. A. & Sevig, T. D. (1999). *Integrating spirituality into multicultural counseling*. Thousand Oaks, Calif.: Sage.
- Geels, A., Wikström, O., Hermanson, J., Junus, P. & Sjödin, U. (2001). *Introduktion til religionspsykologi: det religiøse menneske*. København: Gads forlag.
- Guidelines on Multicultural Education, Training, Research, Practice, and Organizational Change for Psychologists. (2003). *American Psychologist*, 58 (5), 377–402.
- Hathaway, W.-L., Scott, S.-Y. & Garver, S.-A. (2004). Assessing Religious/Spiritual Functioning: A Neglected Domain in Clinical Practice? *Professional Psychology: Research and Practice*, 35 (1), 97–104.
- Hayes, M. A. & Cowie, H. (2005). Psychology and religion: Mapping the relationship. *Mental health, religion and culture*, 8 (1), 27–33.
- Hilgard, E. R. & Atkinson, R. L. (2000). *Hilgard's introduction to psychology*. Forth Worth, Tex.: Harcourt College Publishers.

- Horton, P. C. (1974). The Mystical Experience: Substance of an Illusion. *American Psychoanalytic Association Journal* 1, 2, 364–380.
- ISSP. (2008). Religionsundersøkelsen NSD.
- James, W. (1902). The varieties of religious experience; a study in human nature: being the Gifford lectures on natural religion delivered at Edinburgh 1901–1902. New York: Longmans, Green and Co.
- MacDonald, D. (2004). Collaboration with students' spirituality. *Professional School Counseling*, 7 (5), 293–301.
- Mandel, A. J. (1980). Towards a Psychobiology of Transcendence: God in the Brain. I: R. J. Davidson & J. M. Davidson (red.), *The Psychobiology of Consciousness*. New York: Plenum.
- NTNU (2009). from <http://www.ntnu.no/svt/studiehandbok/2008-2009>
- Paloutzian, R. F. & Park, C. L. (2005). *Handbook of the psychology of religion and spirituality*. New York: Guilford Press.
- Pargament, K. J. & Mahoney, A. (2005). Spirituality. Discovering and Conserving the Sacred. I: C. R. Snyder & S. J. Lopez (red.), *Handbook of Positive Psychology* (s. 646–659). Oxford: Oxford University Press.
- Passer, M. W. & Smith, R. E. (2008). *Psychology: the science of mind and behavior*. Boston: McGraw-Hill.
- Richards, P. S. & Bergin, A. E. (1997). *A spiritual strategy for counseling and psychotherapy*. Washington, D.C.: American Psychological Association.
- Raaheim, K., Nielsen, G. H. & Skår, A. (1997). *En innføringsbok i psykologi for universiteter og høyskoler*. Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Schwarz, N. (1999). Self-Reports. How the questions shape the answers. *American Psychologist*, 54 (2), 93–105.
- Shafranske, E. (1996). *Religion and the clinical practice of psychology*. Washington, D.C.: American Psychological Association.
- Stortingproposisjon nr. 63 (1999–2006). *Om opptrappingsplan for psykisk helse 1999–2006*.
- Svartdal, F. (1998). Innføring i psykologi: studieveiledning og kommentarer. Bekkestua: NKI-forlaget.
- Tarakeshwar, N., Stanton, J. & Pargament, K.-I. (2003). Religion: An overlooked dimension in cross-cultural psychology. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 34 (4), 377–394.

UiB (2009). Nedlastet fra http://studentportal.uib.no/?mode=show_page&link_id=2481&sublink_

UiO (2009). Nedlastet fra <http://www.uio.no/studier/program/psyk-prof/>

UiTø (2009). Nedlastet fra <http://uit.no/psykologi/profesjonsstudiet/1>

Weaver, A. J., Kline, A. E., Samford, J. A., Lucas, L. A., Larson, D. B. & Gorsuch, R. L. (1998).

Is religion taboo in psychology? A systematic analysis of research on religion in seven major american psychological association journals: 1991–1994. *Journal of Psychology and Christianity*, 17 (3), 220–232.

Wulff, D. M. (1997). *Psychology of religion: classic and contemporary*. New York: Wiley.